

EKONOMIKAS UN
SOCIĀLO ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

Medijpratība akadēmiskajā vidē. Vai tāpēc mazāk izaicinoša?

2025. gada 9. oktobrī

Docente, *Dr. sc. comm.* Laura Ardava-Āboliņa

UNESCO Medijpratības un informācijpratības katedras priekšsēdētāja LU

Akadēmiskā pasaule caur medijpratības brillēm

Atgādnei: Kas ir medijpratība?

- Agrāk – mediju lietotprasme, patlaban – medijpratība
- **Medijpratība** – prasme piekļūt drukātajiem un elektroniskajiem medijiem, tos analizēt, vērtēt un radīt; indivīda kritiska autonomija attiecībās ar visiem medijiem (Aufderheide, 1992)
- **Mediju un informācijas pratība (MIP)** ir savstarpēji saistīts kompetenču kopums, kas palīdz cilvēkiem maksimāli izmantot priekšrocības un samazināt kaitējumu jaunajā informācijas, digitālajā un komunikācijas vidē (UNESCO)
- Visa veida mijiedarbība ar medijiem (arī intervijas sniedzot)
- Sevī jāattīsta arvien jaunas prasmes (influencerpratība, mākslīgā intelekta prasme u.c.)

No kā veidojas medijpratība un informācijpratība?

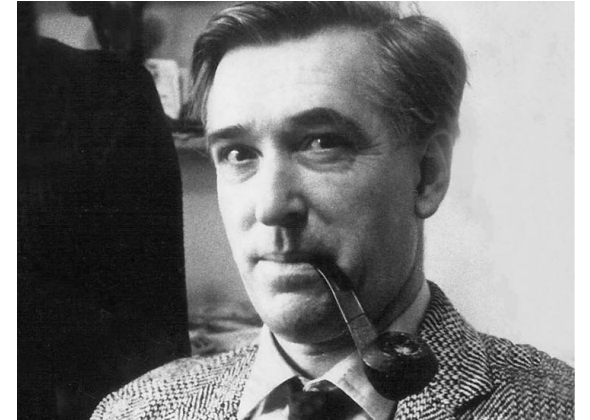
- **No vides faktoriem** (mediju un informācijas pieejamība, mediju politika, mediju izglītības noteiktajā sabiedrībā)
- **No individuālajiem faktoriem** (kritiskās domāšanas prasmes, izglītība, kopsakara domāšana, komunikācijas prasmes, mediju lietošanas prasmes (lietotāja uzvedība, informācijas meklēšana, spēja pārbaudīt))
- Kā arī no **dezinformācijas intensitātes** konkrētajā vidē (Celot, UNESCO u.c.)

Kas ir galevenie medijpratības apvedceļi?

- Individū veido ne tikai prāts, bet arī emocijas
- Emociju iepaidā informāciju neapstrādājam gana rūpīgi (centrālais un perifērais informācijas apstrādes ceļš)
- **Medijpratība un informācijpratība nereti beidzas tur, kur sākas mūsu vēlme kaut kam noticēt** un savu pārliecību pamatot ar informāciju, kas to apstiprina, nevis pakļauj kritiskai izvērtēšanai (sākot no neticami izdevīgiem pirkumiem internetā un viegliem risinājumiem veselības jautājumos līdz pat noticēšanai ‘plēsoņžurnāliem’ un publikāciju dzirnavām)
- Ja pietrūkst informācijas, cilvēkiem ir tendence trūkstošo aizvietot

Aizsprieduma teorija

- Aizsprieduma teoriju (*confirmation bias theory*) izstrādājis kognitīvais psihologs Pīters Veisons (*Peter Wason*) 20. gs. 60. gadu sākumā
- Teorijas centrā ir ideja par **kognitīvu kļūdu**, ko cilvēki pieļauj, kad vēlas pieņemt tikai tādu informāciju, kas apstiprina viņu pārliecības
- Tendēti mērķtiecīgi rast apliecinājumus un pierādījumus saviem vēlamajiem uzskatiem, noliedzot visu pretējo argumentāciju
- Aizspriedumiem ir milzīga nozīme sociālajā dzīvē – daudz problēmu un pārprastu ideju (par politiku, reliģiju, rasu jautājumiem, klimata pārmaiņām, vakcināciju u.c.)

Aizsprieduma teorija

- Formējot uzskatus par jautājumiem, primāri meklējam pozitīvus piemērus, kas apliecina mūsu vēlamās pārlicības, noliedzot negatīvos
- Lai apstiprinātu kādu pārlicību, lielākoties mums vajadzīgs mazāk pierādījumu, nekā lai to apgāztu
- Mums piemīt tendence saskatīt to, ko meklējam arī tad, ja tā tur nav (informācijas interpretācijas ceļā)
- Lai apstiprinātu savus uzskatus, saredzam lielāku korelāciju dotos, nekā tas ir patiesībā
- Mums piemīt tendence ticēt vēlamajam
- Jo spēcīgākas mūsu pārlicības, jo stiprāk esam pakļauti aizspriedumu varai
- Tendence turēties pie pirmā iespaida arī tad, ja nākotne nes citu informāciju (*Raymond S. Nickerson*)

Aizsprieduma teorija

- Cieša turēšanās pie savām pārliecībām nes pozitīvus efektus no mentālās veselības viedokļa
- Sevis sargāšana pret nepatīkamu informāciju
- Maza daļa cilvēku gatavi strauji atteikties no ilgtermiņa pārliecībām, sastopoties ar pretēju argumentāciju
- Neļauties aizspriedumu varai palīdz kritiskā domāšana, apzināta uzmanības fokusēšana un zināšanas par medijpratību un dezinformāciju

Dezinformācijas 'nokrāsas'

- **Dezinformācija** – nepatiess vai maldinošs saturs, kas tiek izplatīts ar nolūku maldināt vai gūt ekonomisku vai politisku labumu un kas var radīt kaitējumu sabiedrībai
- **Misinformācija** – nepatiesa informācija, taču izplatīšanas nolūks ir bijis labdabīgs, informācija bijusi pārprasta
- **Malinformācija** – informāciju, kas izriet no patiesības, bet bieži vien ir pārspīlēta tādā veidā, kas maldina un rada iespējamu kaitējumu, piemēram, datu nopludināšana vai privātu foto/video nopludināšana (UNESCO)

Dezinformācijas pandēmija

- **Dezinfodēmija** – mulsinoša satura kopums, kas patiesus faktus bieži vien aizēno ar maldinošu informāciju, kuras izplatību nodrošina digitālā komunikācija; vārdu “dezinformācija” un “pandēmija” apvienojums (UNESCO)
- Informācijas pārslodze, mūsu uzmanības pārslodze, nogurums no ‘neīstuma’ mākslīgā intelekta laikmetā, pieaugoša neuzticēšanās informācijai

Kur tad ir patiesība?

- **Pēcpatiesības jeb postpatiesības (*post-truth*) laikmets**
- Medijpratības nozīmes pieaugums saistāms ar mūslaiku pēcpatiesības pasaulē izplatīto praksi – publisko domu daudz vairāk ietekmē nevis objektīvi fakti, bet gan tīkamas un pievilcīgas emocijas un personiskā pārliecība (Peters, 2017)
- Termins īpašu aktualitāti guvis 2016. gadā pēc prezidenta Trampa ievēlēšanas ASV un referenduma par “Brexitu” Lielbritānijā
- Mediji netieši aizvirzās no savām informācijas sniegšanas funkcijām pie sabiedrības polarizēšanas un fakti kļūst mazāk svarīgi par emocijām

Kopsavelkot

- Medijpratības jautājumi arvien vairāk nonāk mediju un sabiedrības uzmanības lokā, tomēr medijpratība “nekad nav gatava”
- Tehnoloģiski izaicinājumi un ģeopolitiski satricinājumi, jaunas komunikācijas tendences rodas ātrāk nekā mūsu spēja uzturēt ‘formā’ savu medijpratību
- Mākslīgā intelekta laikmetā vēl vairāk esam pakļauti tam, ka redzētais vai dzirdētais nav autentisks
- Latvijas komunikācijas vidē nav konsekventas prakses likt atsauces uz to, ka saturs radīts ar mākslīgā intelekta palīdzību

Kopsavekot

- Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas asociācijas prezidente Signe Bāliņa: ***“Ir vērts padomāt, vai ko tādu vispār iespējams redzēt dzīvē – ja atbilde ir “nē”, tad, visticamāk, tas ir mākslīgā intelekta ģenerēts saturs. Un tā būs arvien vairāk. Tas tiešām ir atkarīgs no mums, no mūsu veselā saprāta, no mūsu kritiskās domāšanas, vai mēs tam visam ticam, vai mēs tam visam neticam”*** (Latvijas Radio, 2025)
- Noslēdzot jāsecina, ka medijpratībai ir daudz izaicinājumu arī akadēmiskajā pasaulē (priekšrocība ir lielāka informācijas pieejamība un izglītotība mediju jomā, tomēr neesam pasargāti no medijpratības ‘apvedceļiem’ un vēlmes paveikt kaut ko ātrāk un bez piepūles)

Literatūras un avotu saraksts

- Ardava-Āboliņa, L. (2024). Media literacy for shared understanding of reality: various discourses of the project “Media literacy and information literacy classes in educational institutions of the eastern border regions of Latvia”. In: Zelče, V. (ed.). *Media and Society, 2023. Proceedings of Scientific Papers = Mediji un sabiedrība, 2023*. Rīga: Latvijas Universitāte. P. 5-11. Skat.: <https://www.apgads.lu.lv/en/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/konferencu-krajumi/media-and-society-2023/>
- Ardava-Āboliņa, L. (2023). Sil(vija). *Avantūra*, 16, 4.-7.lpp. Skat.: https://issuu.com/universitate/docs/avantura_septembris_2023_nr_16
- Ardava, Āboliņa, L. (2023). Medijpratība – vienotai realitātes izpratnei skolēnu vidū. *Avantūra*, 16, 14.-15.lpp. Skat.: https://issuu.com/universitate/docs/avantura_septembris_2023_nr_16
- De Abreu, B. S., Mihailidis, P., Lee, A. Y. L., Melki, J., McDougall, J. (2017). Arc of Research and Central Issues in Media Literacy Education. In: De Abreu, B. S., Mihailidis, P., Lee, A. Y. L., Melki, J., McDougall, J. (Eds). *International Handbook of Media Literacy Education*. Routledge: New York.
- Klein, A. (2023, 10. maijs). *AI Literacy, Explained*. Skat.: <https://openlearning.mit.edu/news/ai-literacy-explained>
- Lazdiņa, A. (2025, 21. sept.). Mākslīgā intelekta ģenerētos video pazemo seniorus; eksperti aicina būt kritiskiem. LSM.lv Skat.: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/21.09.2025-maksliga-intelekta-generetos-video-pazemo-seniorus-eksperti-aicina-but-kritiskiem.a615204/>
- Littlejohn, S. W., Foss, K. A., Oetzel, J.G. (2017). *Theories of Human Communication*. 11th ed. Long Grove, Illinois: Waveland.
- UNESCO (2023). *Journalism, 'Fake News' and Disinformation: A Handbook for Journalism Education and Training*. Skat.: <https://en.unesco.org/fightfakenews>
- UNESCO (2021). *Domā kritiski, klikšķini atbildīgi!: Medijpratīgi un informācijpratīgi pilsoņi*. Skat.: <https://www.unesco.lv/lv/media/1155/download?attachment>
- Zelče, V., Ardava, L. (2017). Medijpratība. Vai Latvijas ilgtspējīgas attīstības kods postpatiesības laikmetā? No: Holma, B. (red.). *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2015/2016 “Dzīves meistarība un informācijpratība”*. Rīga: LU SPPI. 79.- 94. lpp. Skat.: https://eszf.lu.lv/fileadmin/user_upload/szf_faili/Petnieciba/sppi/tautas/original/TAP_2015-2016.pdf

EKONOMIKAS UN
SOCIĀLO ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

Paldies par uzmanību!

Laura.Ardava@lu.lv